VINCENC PRASEK A KNIŽNÍ KULTURA

Milada Písková

Abstrakt: Český lingvista a historik Vincenc Prasek (1843–1912) pracoval jako profesor na gymnáziích v Olomouci a v Opavě. Jeho zájem o knihy a knihovny se projevoval v několika oblastech. Inicioval vznik školních knihoven, byl knihovníkem Matice slezské, dlouhodobě se zabýval tzv. lidovým čtením a kramářskými tisky. Spolupracoval se slovenským bibliografem L. Riznerem. Napsal studii o Škarniclovské tiskárně ve Skalici a sestavil seznam knih, které zde byly vytištěny. Jako jeden z prvních uznal význam kramářských tisků pro vývoj české literatury.

Klíčová slova: Vincenc Prasek, kniha, knihovna, kramářské tisky, kultura, literatura.

„Dobrá kniha nalezne všude milovníky,
jenomže třeba chuť ke čtení podněcovati
zakládáním knihoven v každé dědině,
při každé škole…“ V. P., 1910

V letošním roce si připomínáme sto let od úmrtí významného moravského a slezského jazykovědce a historika Vincence Praska (1843–1912).[1] Vincenc Prasek prožil více než polovinu svého života v Olomouci,[2] kde působil jako profesor Slovanského gymnázia, získával učitelské zkušenosti a stal se jedním z pilířů českého kulturního a vědeckého centra v tomto městě, v jehož čele stál německý magistrát.

Vincenc Prasek pocházel z českého Slezska. Gymnázium vystudoval v Opavě, ve studiích pokračoval na vídeňské univerzitě. Zvolil si povolání klasického filologa, vystudoval latinu a řečtinu, poslouchal také přednášky z češtiny u A. V. Šembery. Základy vlasteneckého smýšlení získal v rodné obci Milostovicích u Opavy, prohloubil si je v době středoškolského studia, jeho učitelem byl mj. Antonín Vašek, otec Petra Bezruče. Po vysokoškolských studiích zakotvil v Olomouci, kde měl možnost vyučovat na novém českém – Slovanském gymnáziu. Vyučoval jazyk latinský a řecký, ale také češtinu a němčinu. Prosazoval výuku polštiny a těsnopisu. Byl správcem ústavní knihovny. V první profesní fázi svého života se představil V. Prasek především jako filolog. Své odborné studie publikoval v *Programech Slovanského gymnázia v Olomouci*.[3] Kniha a text se staly stavebními kameny jeho prací, celoživotním zdrojem jeho úvah. V prostředí, ve kterém žil, považoval za potřebí ochraňovat čistotu českého jazyka, čelit germanizaci, a tak se stal členem skupiny tzv. moravských brusičů. V roce 1874 vyložil své názory ve spisku *Brus příspěvečkem ke skladbě srovnávací*.[4] Tato kniha sklidila ostrou až výsměšnou kritiku z pera Vítězslava Hálka. Prasek byl jeho reakcí roztrpčen, více ho však mrzelo, že na jeho práci nereagovala česká odborná veřejnost. Odborné vídeňské kruhy ale jeho jazykovědné studie přijímaly dobře, on sám řadu oborných problémů konzultoval se svými učiteli (např. F. Miklosičem).[5]

---

1 Narozen v Milostovicích u Opavy 9. 4. 1843, zemřel v Napajedlích 31. 12. 1912.
2 V Olomouci žil v letech 1868–1883 a 1895–1905.
3 Např. *K syntaxi Tomáše ze Štítného* (1873/74), *Předložky předponami* (1875), *Čeština v Opavsku* (1877) ad.
4 PRASEK, V. *Brus příspěvečkem ke skladbě srovnávací*. V Praze: F. A. Urbánek, 1874, [8], 84 s.
5 PRASEK, V. *Paměti*. Opava: Matice slezská, 2006.

Neodmyslitelnou součástí Praskova života bylo působení společenské, aktivní účast ve spolcích. Brzy se stal v Olomouci tak populární, že se mu říkalo „lev salonů". Nechyběl na žádných českých akcích, angažoval se v činnosti Čtenářského spolku, Matice školské, byl spoluzakladatelem pěvecko-hudebního spolku Žerotín, kterému navrhl název. V roce 1874 se podílel na přípravách přijetí Františka Palackého v olomoucké Besedě. Za vyvrcholení jeho společenských aktivit lze považovat přípravu založení Muzejního spolku v Olomouci a prvního českého muzea na Moravě roku 1883. Připravil, po vzoru stanov Národního muzea v Praze, stanovy Muzejního spolku olomouckého, otiskl 2. května 1883 v novinách *Našinec* spolu se svým žákem, redaktorem Alexem Jiříčkem, výzvu k veřejnosti, aby podpořila založení českého muzea sbíráním „starožitností", tj. budoucích sbírkových předmětů. Ty byly nejdříve shromažďovány v Praskově bytě v Bernardinské ulici (č. 538), později dal k dispozici muzeu prostory ve své rezidenci (v dnešní ulici Křížkovského) hrabě Anatol d´Orsay, první předseda olomouckého muzejního spolku.

Ještě téhož roku se ale Vincenci Praskovi naskytla příležitost vrátit se do rodného Slezska, když byl vybrán Maticí školskou za prvního ředitele nového matičního gymnázia v Opavě. Považoval to životní příležitost. Nabídku Ústředního výboru Matice školské přijal a bezprostředně po svém jmenování odjel do Opavy, aby zde zajistil potřebné náležitosti pro otevření nového gymnázia. Během tří měsíců navrhl složení učitelského sboru, vypracoval učební osnovy, udělal finanční rozvahu, sehnal potřebné učební pomůcky k vybavení školních kabinetů, propagaci mezi českým obyvatelstvem a průzkum zájmu o vzdělávání na této škole. Osobně dohlížel na vybavování školní knihovny a evidenci školních pomůcek. V roce 1884 měla školní knihovna pro učitele 1 761 svazků knih. Vzápětí po ní byla zřízena knihovna pro žáky, později speciální knihovna pro maturanty a německá knihovna. Když v roce 1895 Prasek z Opavy odcházel, měla učitelská knihovna 5 873 svazků knih, žákovská 957 knih, maturitní přes 300 knih a německá 116 knih.[6]

O vývoji českého opavského gymnázia se dovídáme mj. z *Programů českého nižšího gymnázia Opavě*, ve kterých se také odráží Praskova badatelská činnost.[7] Zabýval se v těch letech hlavně dějinami Slezska a vytvořil projekt *Slezská vlastivěda*, který měl v deseti svazcích představit historii a kulturu Slezska, přispět k emancipaci této země v rámci rakouského soustátí.[8] Výchovu a vzdělání pojímal V. Prasek komplexně, podle antických ideálů tak, aby žáci rozvíjeli tělo i ducha. Vedle základních školních předmětů měli studenti možnost učit se další cizí jazyky (francouzštinu, polštinu), dbalo se na tělesnou výchovu, děti chodily mj. plavat do řeky a Prasek plánoval také bazén v rámci školy. Velký důraz byl kladen na hudební výchovu, zpěv, hru na hudební nástroje – gymnázium mělo svůj pěvecký sbor. To všechno vytvářelo předpoklady pro pořádání školních besídek a kulturních akcí pro veřejnost, čímž se také v Opavě upevňovalo povědomí o této střední škole.

Praktická stránka Praskovy povahy vedla také k tomu, že neopomíjel vštěpovat svým žákům znalosti o přírodě – škola měla vlastní zahradu a sad, kde byly děti vedeny k péči o ovocné stromy, kde získávaly znalosti a dovednosti o pěstování zeleniny atp.

Zájem o školní knihovny měl ale u Praska hlubší kořeny. Když jako vysokoškolský student jezdíval domů do Milostovic na prázdniny, organizoval v rodném kraji tzv. besedy, což byla divadelní představení, hraná studenty, se společenským setkáním obyvatel a taneční zábavou. Výtěžky z těchto akcí pak využívali na zakládání školních knihoven, např. knihovny

6 *Program českého gymnasia v Opavě*, r. 1895.

7 Např. *Opavské právo hejtmanovo čili „roky"* knížecí někdy opavské (1884), *Osady zaniklé a někdy pusté na Opavsku* (1880). *Nápisy ve Slezsku* (1889), *K dějinám řemesel ve Slezsku* (1893) ad.

8 HAUER, V. – PRASEK, V. *Věstník Matice opavské věnovaný kulturním a vědeckým potřebám slezským*. Opava, 1913, č. 21, s.2n.

v Miostovicích, Stěbořicích, Zlatníkách aj. (rok 1864). Prasek získával pro tyto knihovny také dary od svých přátel, např. z Polska, Chorvatska.[9]

Podobně jako v Olomouci, zapojil se Vincenc Prasek také v Opavě do společenského dění. Patřil ke spoluzakladatelům Matice opavské, *Věstníku Matice opavské*, Muzea Matice opavské, byl jmenován knihovníkem Matice opavské. Knihovna Matice opavské se stala vzorem pro zakládání dalších knihoven, iniciovala různé akce na jejich podporu. Např. půjčovala knihy ze svých fondů, které se často stávaly základem vzniku nových knihoven. Matice opavská také skupovala celé knihovny významných Slezanů, např. Cypriána Lelka. Podporovala rozvoj školní knihovny nového českého gymnázia v Opavě. V. Prasek také usiloval o založení veřejné čítárny v Opavě. Matice jednala v tomto smyslu s knížetem Janem z Lichtenštejna o propůjčení místností v opavském zámku. Tento projekt ale nakonec realizován nebyl.

Vincenc Prasek vybudoval v Opavě během svého dvanáctiletého pobytu české gymnázium a vychoval zde řadu žáků, kteří se stali osobnostmi, které pokračovaly v jeho pedagogickém i vědeckém díle.[10]

Mnozí se na něho obraceli, jak o tom svědčí dochovaná korespondence, v záležitostech pracovních i soukromých. V roce 1895 ale jeho opavský pobyt náhle skončil. Nebyla mu prodloužena pracovní smlouva a potřebná dovolená, měl se vrátit do Olomouce. Důvody jeho odvolání z místa ředitele gymnázia nejsou jednoznačné. Byl osočen ohledně nedostatků v hospodaření školy, ale především se stal jako český vlastenec nepohodlným. Prasek považoval tyto skutečnosti za osobní prohru a do Olomouce se vrátit nechtěl. Jednal o možnosti působit na gymnáziu v Kroměříži, nakonec přece jen roku 1895 nastoupil do Olomouce a působil zde až do svého penzionování v roce 1905. Situace na Slovanském gymnáziu ale byla už jiná, co se personálního obsazení týče, jiné bylo i společenské ovzduší města. Ke generačním změnám došlo nejen na gymnáziu, ale i v muzejním spolku. Národopisná výstava českoslovanská v roce 1895 představovala jeden z vrcholů společenské prezentace české národnosti, její příprava podnítila vznik desítek muzeí na Moravě, v Čechách i na Slovensku. Pokud jde o olomoucký muzejní spolek, jehož členové se podstatně podíleli na její přípravě (P. I. Wurm, V. Havelková, M. Wanklová ad.), po realizaci výstavy z Olomouce odcházejí. V. Havelková dále působí v Národopisném muzeu československém v Praze, její sestra M. Wanklová přesidluje do Brna a stává se kustodkou národopisných sbírek Moravského zemského muzea. Sbírkové předměty získané během výzkumu před realizací výstavy se z velké části stávají součástí fondů nového Národopisného muzea v Praze.

Prasek se znovu zapojil do činnosti Muzea Vlasteneckého spolku muzejního, byl zvolen do výboru VSMO, jmenován kustodem archivu a rukopisů. Pokusil se změnit koncepci VSMO – podle svých představ, které prosazoval v době založení olomouckého muzejního spolku, chtěl posílit historickou složku činnosti muzea. Také se stal redaktorem *Časopisu VSMO*. Hlavní část svých společenských aktivit ale věnoval olomouckému školství, a to jak v odborné, tak i praktické podobě. Usiloval o založení odborné učňovské školy, což se mu nakonec podařilo. Když byla v Olomouci otevřena Pokračovací škola pro učně a tovaryše, V. Prasek se stal jejím prvním správcem. Zabýval se také vzděláváním a školstvím pro ženy, sám přenášel v olomouckém Pőttingeu. Závěr jeho pedagogické kariéry byl nakonec úspěšný. Dostalo se mu i veřejných poct. V roce 1898 mu papež Lev XIII. udělil Řád sv. Řehoře a jmenoval ho rytířem tohoto řádu. Roku 1904 byl jmenován školním radou. V oblasti vědy se stal dopisujícím členem České akademie věd, konzervátorem Moravského zemského muzea.

9 PRASEK, V. *Paměti.* Opava: Matice slezská, 2006, s. 56.
10 Např. historik František Hrubý. Viz ZA Opava, fond V. Prasek.

V říjnu roku 1905 odchází V. Prasek do výslužby a stěhuje se do Napajedel, kde jeho žena zdědila domek. Bydlel v ulici Komenského č. 295, nedaleko místní školy.[11] V Napajedlích měl řadu přátel, např. učitele, rusofila a novátora ve výuce matematiky Ignáce Libíčka, městského tajemníka, literáta a propagátora sokolského hnutí Jana Křena, básníka R. Bojka ad. S napajedelským prostředím byl ve styku od dob svých středoškolských studií, kdy sem jezdíval na prázdniny k nevlastní sestře (rodina Tomaštíkova). Jako středoškolský profesor se zabýval historií této starobylé obce, studoval zdejší městský i zámecký archiv a sepsal její první dějiny,[12] které jsou cenným zdrojem informací pro historiky dodnes. Napajedla ho inspirovala také k literární tvorbě.[13] Svá historická bádání zaměřoval znovu na dějiny tohoto města, chtěl je přepracovat a rozšířit. Ve Slováckých novinách otiskl *Dodatky k dějinám Napajedel*. Zajímal se také o další zajímavosti z historie tohoto regionu, např. o dějiny Uherského Hradiště, Jalubí, Světlova, Bojkovic, Kroměříže, Buchlovic ad. Začal psát své paměti. Pokračoval ve zpracovávání *Topografického slovníku Slezska*. Udržoval bohatou korespondenci se svými přáteli a vědeckými kolegy, např. K. Absolonem, Fr. Bayerem, B. Bretholzem, Č. Zíbrtem ad. Angažoval se v činnosti místního učitelského spolku, uskutečnil desítky přednášek pro učitele, žáky a učně. Založil a redigoval časopis *Selský archiv*, ve kterém věnoval pozornost dějinám selského stavu. Plánoval vydávání *Napajedelských novin* a *Napajedelského sborníku*.[14] Pracoval doslova do posledního dne svého života. V posledních letech prodělal ve Vídni opakované operace, které ale jeho zdravotní stav nezlepšily. Zemřel 31. prosince 1912 a byl pohřben na napajedelském hřbitově. O jeho hrob se dnes stará Město Napajedla. V roce 1993 mu byla na místě, kde stával jeho dům, odhalena péčí Klubu přátel Napajedel pamětní deska.

Vincenc Prasek věnoval knižní kultuře pozornost po celý svůj život. Uvědomoval si, jaký význam má kniha pro rozvoj osobnosti člověka, jak důležité místo zaujímá česká kniha v národně uvědomovacím procesu. Ve svých *Pamětech* o tom říká: „Co se týče uvědomování mezi mládeží studující, chci vypravovati, jakým nadšením mne, studentíka ze čtvrté, naplnilo, když knihkupec opavský Otto Schüler mezi samými německými knihami vystavil též českou povídku. Tu jsem si ihned koupil a ponoukal i spolužáky, aby též kupovali. Zakrátko kolovala mezi námi navzájem malá knihovnička česká."[15] Všímal si také, jakou četbu mají k dispozici lidé na venkově, promýšlel jejich čtenářské potřeby a možnosti. Zabýval se tzv. lidovou četbou a dá se říci, že i tady předběhl svou dobu. Jako jeden z prvních rozpoznal význam kramářských tisků a jejich místo v literatuře.[16] „Do roku 1848 o duševní potřebu našeho lidu nestarali se moderní knihkupci, nýbrž jarmarečníci, kteří po dávném způsobu na jarmark vozili, čili nosili písničky, kroniky, nebesklíče aj. modlitební knihy, tištěné u Landfrassa v Jindřichově Hradci, u Škarnicla ve Skalici uherské, u Trasslera v Opavě…," uvádí ve svých pamětech.[17] Kramáře, kteří jarmareční tisky a lidovou četbu prodávali, označuje V. Prasek za kulturonosiče.

Praskův zájem o knižní kulturu se odráží také v časopisech, které redigoval, především

11 Jeho domek se do dnešních dnů nezachoval. Na místě, kde stával, je pamětní deska.

12 PRASEK, V. *Paměti městečka Napajedel a dědin k panství napajedelskému odedávna příslušných*. Velké Meziříčí: J. F. Šašek, 1881.

13 Např. u příležitosti otevření nové napajedelské radnice roku 1904 napsal divadelní hru *Souzení pekaře pro nedostatečnou váhu pečiva*. *Viz ZA Opava, fond Vincenc Prasek, rukopisy.*

14 Viz ZA Opava, fond Vincenc Prasek, rukopisy. Praskovy návrhy byly realizovány až v druhé polovině 20. století. Napajedelský sborník vyjde v rámci jubilejní konference v roce 1913.

15 PRASEK, V. *Paměti.* Opava: Matice slezská, 2006, s. 37.

16 Kramářské tisky byly považovány za tvorbu na okraji literatury. O jejich „rehabilitaci" se zasloužili až ve 30. letech 20. století Bedřich Václavek a Robert Smetana (*Česká píseň kramářská*. Praha: F. Borový, 1937).

17 PRASEK, V. *Paměti.* Opava: Matice slezská, 2006, s. 38.

ve *Věstníku Matice opavské* a v *Selském archivu*. Ve *Věstníku* najdeme mj. rubriku *Písemnictví ku Slezsku se odnášející* a v ní např. přehledy o knihovnách ve Slezsku (r. 1897), seznamy periodik, která v daném regionu vycházela, medailony knihtiskařů, kteří zde působili od 18. století. K historii škarniclovských tiskáren se několikrát vracel, do výzkumu tohoto tématu zapojil i některé své žáky, např. Františka Hrubého. V roce 1906 otiskl v *Selském archivu* jako přílohu studii *Čtení lidu moravského a slezského ze Škarniclovské tisárny ve Skalici Uherské od r. 1839–1882.*[18] Jako jednu z metod této práce použil dotazníkový výzkum. Spolupracoval také s předním slovenským bibliografem Ľudovítem Riznerem, který mu poslal na tři sta knih a kramářských tisků.[19] Prasek pak vytvořil soupis produkce Škarniclovy tiskárny ve Skalici, který poskytuje cenné informace o činnosti této tiskárny v 19. století. V jiném čísle *Selského archivu* hodnotí činnost dalších knihtiskáren: „Knihtiskárny, které čtením zásobovaly lid moravský a slezský, jsou to hlavně tyto: Škarniclovská v Uherské Skalici, brněnská, olomoucká a opavská. Z českých jindřichohradecká."[20]

Praskův podíl na rozvoji české knižní kultury v 19. a na počátku 20. století je nesporný. Na prvním místě je to Prasek – spisovatel, který po sobě zanechal rozsáhlé odborné a literární dílo.[21] Dále Prasek jako organizátor zakládání knihoven na Moravě a ve Slezsku a v neposlední řadě Prasek jako badatel, který se zabýval problematikou lidové četby a kramářských tisků, postihl jejich význam a místo v literárním vývoji.

VINCENC PRASEK AND BOOK CULTURE

Summary: Czech linguist and historian Vincent Prasek (1843–1912) worked as a school professor in Olomouc and Opava. Interest in the book and library development can be found in his activities in several forms. He initiated foundation of school libraries, he was a librarian of Silesian Matice, he was long-term engaged in research of so called folk reading and broadside prints. He worked in this direction with Slovak bibliographer L.Riznerem. He wrote study about Skarnicl's printer in Skalica and compiled a list of books that had been printed there. As one of the first recognized significance broadside prints for the development of Czech literature.

Keywords: Vincenc Prasek, book, library, broadside prints, culture, literature.

18 *Literární příloha Slezského archivu*, r. 1906, s. 205–268.
19 Tamtéž.
20 *Slezský archiv*, r. 1907, č. 1, s .68.
21 Viz FICEK, V. *O Vincenci Praskovi. Životopisný náčrt, bibliografie jeho prací*. Opava: SÚ ČSAV, 1961.